

SOTSIAL SANKTSIYALARNING QO‘LLANILISHI VA UNING KISHILAR HAYOTIGA AHAMIYATI

Hamrayeva Vasila Mirzohid qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

Sotsiologiya yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Sanksiya ijtimoiy nazoratning asosiy vositasi sifatida tan olinadi va rag‘batlantirish (ijobiy sanksiya) yoki jazo (salbiy sanksiya) shaklida ifodalangan normalarga) rioya qilish uchun rag‘batdir. Sanksiyalar rasmiy bo‘lib, davlat yoki maxsus vakolatli tashkilotlar va shaxslar tomonidan qo‘llaniladi va norasmiy shaxslar tomonidan ifodalanadi.

Kalit so‘zlar: sanksiya, formal sanksiya, ijobiy sanksiya, norasmiy sanksiya, salbiy sanksiya, jazo, shikoyat, tuhmat, "xulq-atvor qoidasi".

Аннотация: Санкция признается основным инструментом социального контроля и является стимулом к соблюдению норм, выражаемым в форме поощрения (положительная санкция) или наказания (негативная санкция). Санкции являются официальными и применяются государством или специально уполномоченными организациями и физическими лицами и представлены неофициальными лицами.

Ключевые слова: санкция, формальная санкция, положительная санкция, неформальная санкция, негативная санкция, наказание, жалоба, клевета, «правила поведения».

Abstract: Sanction is recognized as the main tool of social control and is an incentive to comply with norms expressed in the form of encouragement (positive sanction) or punishment (negative sanction). Sanctions are official and are applied by the state or specially authorized organizations and individuals and are represented by unofficial individuals.

Key words: sanction, formal sanction, positive sanction, informal sanction, negative sanction, punishment, complaint, slander, "rule of conduct".

Ijtimoiy sanksiyalar - bu odamlarni ijtimoiy normalarga rioya qilishga undaydigan mukofot va jazolar. Shu munosabat bilan ijtimoiy sanksiyalarni ijtimoiy normalarning qo‘riqchisi deb atash mumkin.

Ijtimoiy sanksiya quyidagi asosiy ikki turga bo‘linadi ijobiy va salbiy, har ikki tur ham yana ichki guruhlariga bo‘linin ketadi. Ya’ni rasmiy va norasmiy:

Ijtimoiy sanksiyalar to‘rt qismdan iborat. Ular quyidagilar:

1. salbiy ijtimoiy sanksiyalar - keraksiz harakatlar uchun jazo. Qabul ijtimoiy normalar tark bir odamga qarshi qaratilgan.
2. Ijobiy sanksiyalar - harakatlar uchun rag‘batlantirish, quyidagi standartlarga, shaxsni qo‘llab-quvvatlash uchun kompaniyasi tasdiqlash.
3. Formal ijtimoiy sanksiyalar - rasmiy, davlat va hukumat idoralari kelgan.
4. Norasmiy sanksiyalar - ijtimoiy guruh a‘zolari reaksiya bor.

Ijobiy sanksiyalar salbiy ko‘proq ta’sir ko‘rsatadi. rasmiy nisbatan bir vaqtning o‘zida, norasmiy sanksiyalar, eng samarali hisoblanadi. inson shaxsiy munosabatlar, qabul, sharmandalik va hukm qo‘rqib jazo va mukofotlar ko‘proq imtiyozlar mavjud. Sanksiyalar barcha turlari bir necha kombinasyonlari hosil qiladi. birlashtirish va ijtimoiy sanksiyalar bu misollarni ko‘rib chiqaylik.

- Formal ijobiy - rasmiy tashkilotlar (mukofotlari, unvonlari, mukofotlar, daraja, sertifikatlar) jamoat tasdiqlash.
- Ijobiy norasmiy - ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash.
- Formal salbiy - qonunda nazarda tutilgan jarimalar (etc jarima, hibsga olish, ozodlikdan mahrum, ishdan bo‘shatish, ...)
- Norasmiy salbiy - izoh, masxara, shikoyat, tuhmat va boshqalar

Ijtimoiy jazo choralarini qo‘llash ba’zi hollarda begona shaxslarning mavjudligini talab qiladi, boshqalarida esa yo‘q (qamoq jazosi jiddiy sudlovni talab qiladi, uning asosida hukm chiqariladi). Ilmiy daraja berish dissertatsiyani himoya qilish va Ilmiy kengash tomonidan qaror qabul qilishning bir xil darajada murakkab jarayonini o‘z ichiga oladi. Agar sanksiyani qo‘llash shaxsning o‘zi tomonidan sodir etilgan bo‘lsa, o‘ziga qaratilgan bo‘lsa va uning ichida sodir bo‘lsa, unda nazoratning bu shakli o‘z-

o'zini nazorat qilish deb ataladi. O'z-o'zini nazorat qilish - bu ichki nazorat. Shaxslar o'zlarining xatti-harakatlarini mustaqil ravishda nazorat qiladilar, uni umume'tirof etilgan me'yorlar bilan muvofiqlashtiradilar. Ijtimoiylashuv jarayonida me'yorlar shunchalik qattiq o'zlashtiriladiki, ularni buzgan odamlar o'zlarini aybdor his qilishadi. Ijtimoiy nazoratning taxminan 70% o'z-o'zini nazorat qilish orqali amalga oshiriladi. Jamiyat a'zolari o'rtasida o'zini o'zi nazorat qilish qanchalik yuqori rivojlangan bo'lsa, bu jamiyat uchun tashqi nazoratga murojaat qilish qanchalik muhim emas va aksincha, o'zini o'zi boshqarish qanchalik zaif bo'lsa, tashqi nazorat ham shunchalik qattiq bo'lishi kerak. Shu bilan birga, qat'iy tashqi nazorat, fuqarolarning mayda vasiyligi o'z-o'zini anglashning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi va shaxsning ixtiyoriy sa'y-harakatlarini bo'g'adi, natijada diktatura paydo bo'ladi. Ko'pincha diktatura fuqarolar manfaati uchun, tartibni tiklash uchun vaqtincha o'rnatiladi, lekin majburlash nazoratiga bo'ysunishga odatlangan fuqarolar ichki nazoratni rivojlantirmaydilar, ular ijtimoiy mavjudot sifatida, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir shaxs sifatida asta-sekin tanazzulga uchraydi. tashqi majburlovsiz, ya'ni diktaturasiz qiling, shuning uchun o'z-o'zini nazorat qilishning rivojlanish darajasi jamiyatda hukmronlik qiladigan odamlar turini va davlatning paydo bo'lgan shaklini tavsiflaydi. Rivojlangan o'z-o'zini nazorat qilish bilan demokratiyani o'rnatish ehtimoli yuqori, o'zini o'zi boshqarish rivojlanmagan - diktatura.

Rasmiy salbiy sanksiyalar jamiyatda ijtimoiy normalarni saqlash vositalaridan biridir. Bu atama lotin tilidan olingan. To'g'ridan-to'g'ri "xulq-atvor qoidasi", "namuna" degan ma'noni anglatadi. Hammamiz jamiyatda, jamiyatda yashaymiz. Har bir insonning o'z qadriyatlari, afzalliklari, qiziqishlari bor. Bularning barchasi shaxsga muayyan huquq va erkinliklarni beradi. Lekin shuni unutmasligimiz kerakki, odamlar yonma-yon yashaydilar. Bu birlashgan jamoa jamiyat yoki jamiyat deb ataladi. Undagi xulq-atvor qoidalari qanday qonunlar bilan tartibga solinganligini bilish ham muhimdir. Ular ijtimoiy normalar deb ataladi. Rasmiy salbiy sanksiyalar ularni amalga oshirishga imkon beradi.

Keling, mehnat qonunchiligidan aniq bir misol keltiraylik. Aytaylik, fuqaro Ravshanov tadbirkor. Uning uchun bir necha kishi ishlaydi. Mehnat munosabatlari jarayonida Ravshanov xodimlar bilan tuzilgan mehnat shartnomasi shartlarini buzadi va ularning ish haqini kechiktiradi, buni iqtisodiyotdagi inqiroz hodisalari bilan izohlaydi. Darhaqiqat, savdo hajmi keskin kamaydi. Xodimlar oldidagi ish haqi qarzini qoplash uchun tadbirkorning puli yetarli emas. Siz uni aybdor emas deb o‘ylashingiz mumkin va pulni jazosiz ushlab turishi mumkin. Lekin aslida unday emas. Tadbirkor sifatida u o‘z faoliyatini amalga oshirishda barcha tavakkalchiliklarni o‘ylab ko‘rishi kerak edi. Aks holda, u xodimlarni bu haqda ogohlantirishi va tegishli tartib-qoidalarni boshlashi shart. Bu qonun bilan ta‘minlangan. Ammo buning o‘rniga Ravshanov hammasi joyida bo‘lishiga umid qildi. Ishchilar, albatta, hech narsadan shubhalanmadilar.

To‘lov kuni kelganda, kassada pul yo‘qligini bilishadi. Tabiiyki, bu holatda ularning huquqlari buziladi (har bir xodimning ta‘til uchun moliyaviy rejalari, ijtimoiy ta‘minot va, ehtimol, ma‘lum moliyaviy majburiyatlar mavjud). Ishchilar mehnatni muhofaza qilish davlat inspeksiyasiga rasmiy shikoyat bilan murojaat qilishadi. Tadbirkor bu holatda mehnat va fuqarolik kodeksi normalarini buzgan. Tekshiruv organlari buni tasdiqladi va tez orada ish haqini to‘lashni buyurdi. Kechiktirilgan har bir kun uchun endi davlat bankining qayta moliyalash stavkasiga muvofiq ma‘lum bir jarima undiriladi. Bundan tashqari, inspeksiya organlari Ivanovga mehnat me‘yorlarini buzganlik uchun ma‘muriy jarima soldi. Bunday harakatlar rasmiy salbiy sanksiyalarga misol bo‘ladi. Ammo ma‘muriy jarima yagona chora emas. Masalan, ishxonaga kechikib kelgan xodimga qattiq tanbeh berildi. Bu holatda rasmiyatchilik ma‘lum bir harakatdan iborat - shaxsiy faylga kirish. Agar uning kechikishining oqibatlarini faqat direktorning hissiy jihatdan, so‘z bilan aytganda, unga izoh bergani bilan chegaralangan bo‘lsa, bu norasmiy salbiy sanksiyalarga misol bo‘lar edi.

Ijtimoiy sanksiyalarni qo‘llash ba‘zi hollarda begona shaxslarning mavjudligini talab qiladi, boshqalarida esa yo‘q. Ishdan bo‘shatish muassasaning kadrlar bo‘limi tomonidan rasmiylashtiriladi va oldindan buyruq yoki buyruq chiqarishni o‘z ichiga

oladi. Ozodlikdan mahrum qilish sud muhokamasining murakkab tartibini talab qiladi, uning asosida sud qarori chiqariladi. Ma'muriy javobgarlikka tortish, aytaylik, chiptasiz sayohat qilish uchun jarima, rasmiy transport nazoratchisi, ba'zan politsiyachining mavjudligini talab qiladi. Ilmiy darajani berish ilmiy dissertatsiyani himoya qilish va Ilmiy kengash qarori bilan bir xil darajada murakkab tartibni o'z ichiga oladi. Guruh odatlarini buzganlarga nisbatan sanksiyalar kamroq sonli shaxslarning mavjudligini talab qiladi. Sanksiyalar hech qachon o'ziga nisbatan qo'llanilmaydi. Agar sanksiyalarni qo'llash shaxsning o'zi tomonidan sodir etilgan bo'lsa, o'ziga qaratilgan bo'lsa va uning ichida sodir bo'lsa, unda nazoratning ushbu shakli o'zini o'zi nazorat qilish deb hisoblanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Sotsiologiya" – X.B. Saitxojayev
2. "Sotsiologiya asoslari"- M. Bekmurodov
3. <https://uz.unansea.com/ijtimoiy-sanksiyalar-bu-nima-turlari-misollar/>
4. <http://www.kompy.info/psixologiya-va-gumanitar-fanlar.html?page=58>
5. <https://buhconsul.ru/uz/rol-socialnyh-sankcii-v-obshchestve-ponyatie-socialnyh-norm/>